

Fekete Csaba

Perikóparend a Spáczai graduálban¹ 1619 tájáról

Az óprotestáns istentiszteleten, tehát a református gyakorlatban is sokáig megmaradt a perikóparend. Posztilláztak² a prédikátorok, azaz dominikák szerint prédikáltak³ némelyek csaknem 1800 tájáig. A XVI–XVII. századi gyakorlat némi emlékeként a perikóparend töredékeit mint a graduálnak nem is voltaképpen tartozékát az 1619-ben leírt Spáczai graduál is megőrizte.

Ebben a közleményben csupán a vasárnapi episztolák s evangéliumok (egyrészt a négyvonalas szisztémába, másrészt pedig a lapszélre följegyzett) hiányos sorozatát összegzem. A tónusok, zsoltárinincipitek stb. liturgikus adalékait most itt mellőzöm. A perikópák följegyzése a graduál két fejezetében, az alább vázolt szerkezet [2], illetve [4] sorszámokkal jelölt helyén olvasható⁴, böjttől, majd háromságvasárnapkal kezdve az egyházi év végéig. Az egyházi év elején, tehát az adventtől böjtig terjedő szakaszban nem történt meg sem az evangéliumok, sem az episztolák bejegyzése a graduál lapjaira. Így tehát hiányos a perikóparend, amely azonban a megmaradt részletekből következően olyannyira egyezik a hazai reformációban (lutheri hatásra) kialakult renddel, hogy lényeges eltérésre az egyházi év többi részén sem kell következtetnünk. Éppen az egyezés miatt lehet kiegészítenünk a megcsonkult incipiteket, fejezet-számokat, minthogy a körülvágás miatt (legalább két centiméterrel szélesebb volt az eredeti margó) csonkult, helyenként pedig egészen hiányzik a liturgikus használat közben keletkezett bejegyzés.

Fekete Csaba református lelkész a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár (Debrecen) tudományos főmunkatársa.

¹ Református Kollégiumi Nagykönyvtár, Debrecen, Kézirattár R 505. Stoll 10. Vö. Ferenczi Ilona bevezetőjét a Ráday graduál kiadásához (Bp. 1997. [Musicalia Danubiana 16.]).

² Huszár Gál mintegy azonos értelemben említi a perikópát és posztillát: „Mikor a Psalmusokat elvégezik, Capitulumot is mond a Minister, az az, az ó Testamentomból avagy az Újból, egy cikkelt, amellyet akar, avagy kedig a melly Epistolát a Postillában az üdöre szabtanak...” *Komjáti graduál*, 1574. 12^a. RMNy 353. (Hozzáférhető hasonmás miatt részben modernizált helyesírással.)

³ Lekció és prédikáció összefüggésére szemléletesek Szatmárnémeti Mihály (1638–1689) kötetinek, e kései összegző munkák mintapéldáinak, címei: „A négy evangelisták szerint való dominica, avagy az ÚrJésus Christustól prédikáltatott, és ő felségéről irattatott históriáknak, régen vasárnapokra rendeltetett evangéliumi letzkéknek prédikáziókban való magyarázatya: mellyekben az hitnek minden ágazati summáson meg magyaráztatnak, és az ember egész életét erkölcsét s lelki esméréstét néző, sok idvességés kérdések meg világosíttatnak.” (RMK I. 1179) — „Dominica catechetica, sive conciones catecheticae, secundum Catechesin Palatinam... in dominicas distributam... horisque pomeridianis diebus Dominicis, in ecclesia orthodoxo reformata Claudiopolitana, populo Dei propositae.” (RMK II. 1402).

⁴ A vasárnapot jelző felirat után a reggeli és estvéli könyörgésre van e graduálban egy-egy antifóna, a másodikhoz többnyire Magnificat anima van odajegyezve — tehát egyértelműen *prima et vespere* kereteiben gondolkodtak. Ilyenkor is odaírtak később zsoltárkezdeteket. Egyes ünnepekhez azonban más istentiszteleti anyag is van, pl. a *completorium*ra utalás.

A Spáczai graduál szerkezete:⁵

- [1] *Himnuszok. Adventtől böjt 3. vasárnapjáig.*
- [2] *Antifónák. Hetvenedvasárnaptól virágvasárnapig.*
- [3] *Himnuszok. Virágvasárnaptól húsvétig.*
- [4] *Antifónák. Háromságvasárnaptól a 25. vasárnapig.*
- [5] *Ünnepi himnuszok. Pünkösdtől háromságvasárnapig. Mindennapos reggeli-esti himnuszok.*
- [6] *Prózák, hitvallás, introitusok, rezponzóriumok, verzikulusok.*
- [7] *Mindenkori antifónák adventtől háromságvasárnapig.*⁶
- [8] *Válogatott zsoltárok.*
- [9] *Passió. Későbbi kézírás, ötvonalas szisztéma.*

Jó kétszáz esztendeje elfeledett gyakorlat értelmezése hibás következtetéseket szül. Ennek nyomaira mindenfelé rábukkanunk a hazai református szakirodalomban. A mai református gyakorlat a szabad textusválasztás jegyében, ám mégis a lectio continua kálvini követelményére hivatkozással tekint vissza a reformáció századára s az európai liturgikus gyakorlatra, amely lassacskán a reformátusoknál főünnepekre korlátozódott, s az üdvtörténeti események megünneplésének funkcióját elnyelte az alkalmiság, kötetlenül vagy véletlenül kiválasztott bibliai részek magyarázata és alkalomra írott énekek.⁷ A köztudatban mégis úgy él, mintha az örökölt középkori rendtől elszakadás eredményes fejlődés lett volna, és már csak szórványos továbbéléséről beszélhetnénk

⁵ Lásd a protestáns graduálok szerkezetéhez Ferenczi Ilona összegzését az *Eperjesi graduál* kiadásában (Bp. 1988. [Musicalia Danubiana 9.] kísérő tanulmány, I. kötet. 18.). A kötetben nincs custos az egyes fejezetek között (az egyes részekben belül többnyire van). Az írás külsőségeiből az látszik, hogy nem egyszerre készült az egész kötet. A füzetek összetartozását és sorrendjét esetleg restauráláskor, szétfejtés és újrafűzés közben lehetne tisztáznunk.

⁶ Részfeliratok: ANTI-PHONAE AD PRIMAS ET UESPERAS IN ADUENTU DOÑI — ANTI-PHONAE AD UESPERAS ANTE DIEM NATIUITATIS — DE NATIUITATE DOMINI — DE CIRCUMCISIONE — EPIPHANJARŰ — QUADRAGESIMALES — JN MAGNIS FERijs — ANTI-PHONAE PASCALES — JN FESTO ASCENSIONIS — JN FESTO PENTECOSTES — SANCTAE TRINITATIS — QUOTIDIANÆ. Ezt a részt másként (és talán máskor) másolták. A tónusok, incipitek és differenciák e részben is ugyanúgy megtalálhatók, ám a perikópák mindenestől hiányoznak. A graduálkötet rendje más, mint az általában megszokott. Az adventtől böjtig terjedő időszak antifónáit a hazai protestáns graduálok szokott rendjétől eltérő helyre sorolták. Eredeti számozás teljes hiányában, és az átkötések következtében nem bizonyos, hogy (valamelyik) átkötéskor kerültek-e mostani helyükre, vagy már a leírásuk ilyen eltérő hagyományt követtek.

⁷ Az 1921-es (Baltazar-féle) énekeskönyv ilyen témákra írott alkalmi énekeket foglal magába (az ünnepi és köznapi énekek után, az akkori helyesírással): konfirmációi, tanév-nyitó, tanév-záró, lelkésszentelési, lelkész beiktatásakor, tisztviselők választásakor, egyházi gyűléskor, templomszenteléskor, új iskolaépület megnyitásakor, orgona felállításakor, házasság-kötéskor, kereszteskor, reformáció emlék-ünnepén, hazafias ünnepen, nemzeti gyász-ünnepen, király koronázásakor, király tiszteletére, háború idején, győzelem kivívásakor, békekötéskor, tavaszi, nyári, őszi énekek, vetés idején, téli énekek, szükség idején, szükség megszűnésekor, járványos időben, szárazsággkor, esőért, tartós eső és árvíz idején, jégveréskor, tűzcsapásakor, égi háború után, esztendő utolsó napján, hozsánna énekek, temetési énekek. — A prédikáció és bibliaolvasás is e szerint alakult.

a reformáció századában. A valóság egészen más volt, s ennek jó néhány észrevétlen irodalmi adaléka lappang a régebbi szakirodalomban. Eszerint egészen a XVIII. század végéig maradt a megszokás, s végül 1800 tájára sem a lectio continua, hanem a szabad textusválasztás javára dőlt el a vita. A múlt század végén a ráckozári evangélikus lelkész ilyen értelemben ajánlott szabad textusokat is a perikópák mellé.⁸ Reformátusok között némelyek (főként a puritánok) keményen támadták a posztillázást, mások azonban pártolták az örökölt perikóparendet. Már a XVI–XVII. század fordulóján is szólhatunk folyamatos bibliaolvasásról⁹, amely a mindennapos reggeli és esti könyörgést követte¹⁰, de emellett vasárnaponként a Hieronymus tekintélyével támogatott perikópas rend megmaradt. Lehetőség és gyakorlat volt, hogy az általában két hétköznapi prédikációs (egy reggeli, egy másik esti) istentisztelet a folyamatosan olvasott Biblia teljes könyveinek végigmagyarázásához kapcsolódjék.

Újabbán tisztázódott, hogy nem csak a posztillás és prédikációs kötetekben, hanem egyéb liturgikus segédletekben is megőrződött az óprotestáns (s egyúttal kétségtelenül református) gyakorlat. Emlékei közül Sárospatakról Hubert Gabriella¹¹, az Öreg graduál Somorján használt példányából magam adtam közre ilyen kéziratos jegyzéket.¹² Az alább következő rend azonos vagy igen

⁸ Guggenberger János: *A keresztyén egyházi év és a perikópák*. Függelék: *Dispositio gyűjtemény a vasár- és ünnepnapok rendes perikópjaira valamint szabadon választott alapigékre*. Bp. 1888.

⁹ 1614. „9. Novembris pro precibus matutinis dominus Jacobus Ag[g], pastor ecclesiae Comaromiensis finivit Genesin, me ultimam hanc lectionem Comaromi audiente, quem librum ego 11. Julii legere inceperam.” *Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai*. Kiad. Dézsi Lajos. Bp. 1898. 64.

¹⁰ „A bibliai fejezetek naponkinti olvasásának elfogadását, melyet mi az erdélyi egyházakban már néhány évvel ezelőtt a reggeli és estveli nyilvános könyörgések után [post praeces publicas, matutinas ac postmeridianas] igen szerencsésen kezdetünk és folytattunk, magyarországi atyánkfiai legközelebb tartandó közzsínatuk határozatára halasztották.” A szatmárnémeti zsinat (1646.) VII. végzése. — „Az is igen kegyesen van elrendelve, hogy a lelkészek minden egyes közkönyörgés után [post singulas preces publicas, singula itidem Capita Biblica publicè è suggesto a Ministris populo praeleguntur] a bibliából egy részt a nép előtt a szószékről nyilvánosan felolvassanak, még pedig a reggeli könyörgés után az ó-, az estveli után pedig az újtestamentomból, a szent könyvek sorozata szerint, melyek midőn végig olvasvák, ismét elől kezdendők és így azon kegyes olvasás az egyházakban szakadatlan renddel folytatandó: hogy így a szentírás gyakori hallgatásából a hívek a mennyei tudományban és keresztyéni kegyességben naponta üdvösen öregbülhessenek. A mely igehírdetők azért ez annyira kegyes és szent munka folytatását vakmerően elhanyagolják, az egyház szigorú eljárását el nem kerülik.” *Geleji kánonok*, XLVIII. Mindkettő Kiss Áron fordítása, aki az utóbbihoz hozzájegyezte: „A köznapi bibliaolvasás a szatmári ref. egyházmegegyében nincs gyakorlatban, az egyh. kerület nagyobb helyein azonban a bibliamagyarázat hétköznapi napokon is gyakoroltatik.” *Egyházi kánonok...* (Magyar nyelvre fordította Kiss Áron... Kiadja a szatmári reform. egyházmegegye) Kecskemét 1875. 75.

¹¹ „Adalék a 16–17. századi gyülekezeti énekek műfaj-meghatározásához”, in *Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. 35. kötet. Szeged 1997. 205–218.

¹² „Graduál és református istentisztelet”, in *Eklézsia és művelődés*. (Megjelenik a Református Kollégiumi Gyűjtemények kiadványaként) Debrecen 1999. Az egykor somorjai Öreg graduál-példány kéziratos bejegyzéseinek közreadása, közöttük egy énekrendé, amelynek első tétele az evangéliumi rész megnevezése, többnyire incipittel.

hasonló, de nem terjed ki az egész egyházi évkörre, talán azért, mert karácsony és húsvét ünnepén más szerkönyvet is használtak, és abban az itt hiányzó adalékok, így a perikópák is megtalálhatók voltak.

A szisztémában piros tintával a vasárnap megnevezése után írták az evangélium vagy episztola rövidítését, fejezetszámmal. A lap szélén fekete tintás (e közreadásban is kurzív) írás hol ugyanazt ismétli, de hozzáteszi az incipitet, máshol az evangéliumot, ha a piros tintás feljegyzés az episztola. A szisztémában olvashatók kiegészítése is []-ben, a lapszéliké []-ben olvasható alább. Az átköteskor levágott félmondatok, szavak pótlása csaknem hiánytalanul lehetséges.

A bejegyzések kiegészített szövegéhez a perikópa magyar megjelölését, avagy címét is hozzáadtam.

Hetvenedvasárnaptól virágvasárnapig

E [2] rész nagybetűs felirata: SEQUUNTUR ANTIPHONAE LUDOUIANAE¹³
PER EXTREMAS TRES DOMINICAS *Interualli, et alias totius quadragesimae
Dominica Septuagesima, &*¹⁴

DOMINICA SEPTUAGESIMAE

Epistola 1 [Kor 9,24–27: *Herodathatlan koszorú. Nescitis, quod ii, qui in stadio currunt*]

[*Eva*]ng: Matth [20,1–16: *A szőlőmunkások. S]imile est Regnum [caelorum homini patri familias]*

DOMINICA SEXAGESIMAE

[*E*]pistola 2 Corintt. 11[,19–33] & 12.[1–9: *Pál szenvedései. Libenter enim suffertis insipientes*]

Evangeliu[m] [Luca]e 8[,4–15: *A magvető. Cum autem] turba plurima [co]nvenirent etc [Ex]ijt qui seminat [...?]ebat*

DOMINICA QUINGUAGESIMAE SIVE ESTO MIHI

[*Epistola:*] 1 Corinth 13[,1–13: *A szeretet himnusza]* *Si linguis hominum loquar*
[*Eva*]ngeliu[m] Lucae 18[,31–43: *Bartimeus.*] *Ecce ascendimus Hyerosolimae &c*

¹³ A felirat Szegedi Lajos (káptalani iskolaigazgató Székesfehérvárott) mindmáig tisztázatlan és egészében feltárhatatlan munkálkodására utal. Valószínűleg teljes antifóna- stb. sorozatok magyarítását köszönheték neki eleink a reformáció századának negyvenes éveiben, amint erre rámutatott Czeglédy Sándor (*Studia & Acta Ecclesiastica*. II. Budapest 360.). Zsoltárfordításai miatt (vö. Balázs János: *Sylvester János és kora*. Bp. 1958. 263.) elgondolhatjuk, hogy a nyomtatásra kész kéziratot Psalterium mellett Antiphonarium és más szerkönyv magyarításával is elkészült. Ha mintapéldányról nem terjedt volna másolatban, miként hivatkozhatna e felirat félszáz esztendő múltával óréa (alább a helyes *Ludovicus* keresztnévvel)?

¹⁴ Kései ceruzás számozás pp. 73–83.

DOMINICA QUADRAGESIMAE SIVE INVOCAVIT

Epistola 2 [Kor 6,1–10: Pál szolgálata. *Ecc[le] nunc temp[us] [acc]eptum, et [ecce, nu]nc dies salutis*¹⁵

Evan. Matth. 4.[1–11: Megkísértés. *Tunc [e]s[us] duct[us] [est in desertum a Spiritu.] Non solo pane vivit homo, sed omni ver[bo] quod procedit per os Dñi]*

[DOMINICA III] QUADRAGESIMAE SIVE REMI[N]ISCERE

Dominica R[emini]scere Epist[olae] 1] Tess 4,[7–12: Megszentelődés] *Non enim voca[vit] nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem]*

[E]vang Matth [1]5.[21–28: A kánaáni asszony. *Et egr[ess]us illinc [Jesus], sec[es]sit in partes [Tyri et Sidonis]*

[DOMI]NICA [IV QUADRAGESIMAE SIVE] OCUL¹⁶

[Ep]ist[ola:] Eph: 5.[1–9: A világosság gyermekei. *Estote ergo imitatores Dei]*

Evang[elium:] Lucae [11,14–28: Jézus és Belzebub. *Et erat ejiciens daemonium, et illud erat mutum]*

DOMINI[CA] LAETA[RE]¹⁷

Epistola Galatt [4,21–31: A két szövetség. *Dicite mihi, qui sub lege vultis esse]*

Dominica IV. quad. Ioan. 6. Evang[elium] Ioan [6,1–15: Az ötezer megvendéglése. *Post haec abiit [Jesus] trans mare Galilaeae]*

DOMINICA JUDICA¹⁸

Epi[stola:] Hebr 9.[11–15: Krisztus főpapsága. *Christus autem assistens pontifex futurorum] [...?]passione [?]*

Joannis Octavo Evang[elium:] Ioan [8,46–59: Ábrahám utódai. *Quis] ex vobis*

DOMINICA PALMAR[UM]

[Epistola:] Philip. 2.[5–11: Krisztus engedelmessége.] *[Ut in n]omine Jesu [omne] genu se [fle]ctat*

[Evangeliium:] Mt 21,1–9: Jézus bevonul Jeruzsálembe. *Et cum appropinquassent Jerosolymis]*

* * *¹⁹

Háromságvasárnaptól az egyházi év végéig

E [4] rész nagybetűs felirata: SEQUUNTUR DOMINICALES ALIQUOT ANTI-PHONAE LUDOUICANAE A Dominica Trinitatis ad dominicam Aduent²⁰

¹⁵ Ézs 49,8-ra utalás. Az incipit nem mindenkor a kezdőverset és mondatot idézi.

¹⁶ A vasárnap a szisztémában nincs felírva, csak a lapszélén kétszer. Előbb az antifóna végén, a tónus megjelölése alatt, tévesen: „DOMINICA III. EPHES 5.”, majd későbbi kézzel, a főtebb idézett alakban.

¹⁷ A vasárnap a szisztémában nincs felírva, csak a lapszélén.

¹⁸ A vasárnap a szisztémában nincs felírva, csak a lapszélén.

¹⁹ Itt megszakad a sorozat, himnuszok következnek, a főtebb [3] sorszámval említett részben.

²⁰ Késői ceruzás számozás pp. 111–134.

DOMINICA TRINITATIS

[Epistola:] 1 Joán. 5. [Hervadhatatlan koszorú. Omnis qui credit, quoniam Jesus est Christus]

[Evangelium:] Jn 3,1–15: Nikodémus látogatása. Erat autem homo ex Pharisaeis, Nicodemus nomine]

DOMINICA 2DA [=PRIMA]²¹ TRINITATIS

[Epistola:] 1Jn 4,16–21: Az Isten szeretet. Et nos cognovimus, et credidimus charitati]

[Evangelium:] Luc. 16. *Ewan[gelium Lucae...] descripsit 16.[19–31: A gazdag és Lázár.] Homo quida[m erat] dives E[pulabatur]*

DOMINICA II. TRINITATIS

[Epistola:] 1Jn 3,14–18: Testvéri szeretet. Nos scimus, quoniam translati sumus de morte ad vitam]

[Evangelium:] Luc. 14. 14.[16–24: A nagy vacsora.] *Homo quidā [?para]uerat Coenā [magnam...] 45 animā meā [...] [...]19 [...]rant ovium me[...]*²²

DOMINICA III. TRINITATIS

[Epistola:] 1Pt 5,6–11: Istennek gondja van ránk. Humiliamini igitur]

[Evangelium:] Luc. 15.[1–15: Az elveszett juh és drachma.] *Lucae [15.] Accedebatur[...]*²³*[publicani...]*

DOMINICA 4. TRINITATIS

[Epistola:] Róm 8,18–23: Isten kegyelme. Existimo enim, quod non sunt condignae passiones]

[Evangelium:] Luc 6.[3]6.[–42: Irgalmasság] *[Lucae] 6 [Estote eni]m misericordes.*²⁴

DOMINICA V. TRINITATIS

[Epistola:] 1Pt 3,8–15: Jócelekvés. In fine autem, omnes unanimes]

[Evangelium:] Luc 5.[1–11: Péter halfogása.] *Lucae] Cum tu[rbae] irruerant[?], ut au[dirent] verbum Dei]*

DOMINICA VI²⁵ TRINITATIS

[Epistola:] Róm 6,3–11: Keresztség és új élet. An ignoratis, quia quicunque baptizati sumus in Christo Jesu]

[Evangelium:] Mathaei 5.[20–26: Nagyobb igazság.] *[Mat]h. 5. [Nisi] ab[undaverit] [justitia] vestra [plus, quam scribarum]*

²¹ Nincs javítás, a következő vasárnap számozása ellenben helyesen II. (scilicet: Dominica secunda post Dominicam Trinitatis).

²² Lehetséges, hogy a következő vasárnapi evangélium és episztola jelölése?

²³ Vulgata: appropinquant es publicani...

²⁴ A lapszámon egy következő széljegyzetbeli szám jelentése bizonytalan, valószínűleg nem bibliai fejezet megjelölése, hanem pl. egy harmadik antifóna, vagy helyette énekelhető másik (kanció?) tételre vonatkozik [...]³ potest canj [...]dassék etc.

²⁵ Ettől kezdve a vasárnap sorszáma után nincs pont.

DOMINICA VII TRINITATIS

[Epistola:] Rom. 6.[19–23: Az igazság szolgálata. Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestrae]

[Evangelium:] *M]arci 8.[1–9: A négyezer ember megvendéglése. Cum] turba ad=[?]m multa &c*

DOMINICA VIII TRINITATIS

[Epistola:] Rom. 8.[12–17: Ne test szerint. Ergo fratres, debitores sumus]

[Evangelium:] *Math [7,15–23: Hamis próféták.] Cavete au[tem a falsis prophetis]*

DOMINICA IX TRINITATIS

[Epistola:] 1Cor. 10.[1–13: A pusztai vándorlás. Nolo enim vos ignorare, fratres]

[Evangelium:] *Lucae] 16.[1–9: A hamis sáfár. Homo] quidam erat [dives, qui habebat villicum] etc.*

DOMINICA X TRINITATIS

[Epistola:] Jes. 15. [Móáb siratása.²⁶ Onus Moab, quia nocte vastata est Ar, Moab conticuit]

[Evangelium:] *Lucae [19,41–48: Jézus elsiratja Jeruzsálemet.] Et appropin[quavit,] videns Civ[itatem, flevit super illam]*

DOMINICA XI TRINITATIS

[Epistola:] 1Kor 15,1–10: A feltámadás tanúi. Notum autem vobis facio, fratres]

[Evangelium:] *Luc [1]8.²⁷[10–14: Farizeus és vámszedő] [Luc]ae 18 [Duo ho]mines ascen[derunt in] Templum [... Pharisae]us & Publicanus...] &c*

DOMINICA XII TRINITATIS

[Epistola:] 2Cor. 3.[4–9: Az új szövetség szolgálata. Fiduciam autem talem habemus]

[Evangelium:] *M]arci 7.[31–37: A süketnéma meggyógyul.] Egressus Jesus [de finibus] Tyr] ac S[idonis ad mare Galilaeae venit]²⁸*

DOMINICA XIII TRINITATIS

[Epistola:] Gal. 3.[15–22: Ábrahám öröksége. Fratres, secundum hominem dico]

[Evangelium:] *Lucae [10,23–37: Az irgalmas samaritánus.] Beati ocul]i[, qui vi]dent, quae [vos vide]tis*

DOMINICA XIV TRINITATIS

[Epistola:] Jes 5.²⁹[1–7?: A terméketlen szőlő. Cantabo dilecto meo canticum]

[Evangelium:] *Lucae] 17.[11–19: Tíz leprás meggyógyítása. Et factum] est cum [iret in] Hyerosolyma*

²⁶ A szokásos episztola 1Kor 12,1–11(Kegyelmi ajándékok) volna. Nem szabad felednünk, hogy a megjelölés természetesen az Ószövetségből vett olvasmányokra is általánosan használatos volt.

²⁷ A lapszéli jegyzetben a szám helyes.

²⁸ Előbb tévesen lentebb olvasható a lapszélen, a 13. vasárnapi evangélium helyén, „*M]arci 7 Egressus Je[sus de fi]nibus Tyri ac*” leházva helyesbítették, és a lap tetején még egyszer leírták.

²⁹ Az episztola Gal 5,16–24 (A test cselekedete s a Lélek gyümölcse) volna.

DOMINICA XV TRINITATIS

[Epistola: Gal 5,25–6,10: Krisztus törvényének betöltése. Si spiritu vivimus]
 [Evangelium:] Math. 7.³⁰[*Matt*]h. 6.[24–34: A Mammon szolgálatára és a gondviselés.
Nemo pot[est] duob[us] [domini]s servire

DOMINICA XVI TRINITATIS

[Epistola:] Ef 3[,13–21: Krisztus szeretetének ismerete. Propter quod peto]
 [Evangelium:] Luc. 7.³¹ [11–17: A naini ifjú feltámasztása.] *Lucae 7]bat]es[us
 in] Civitatem, [quae voc]at[ur] Nain...*

DOM[INICA] XVII TRINITATIS

[Epistola:] Eph 4.[1–6: A hit nagykorúsága. Obsecro itaque vos]
 [Evangelium: *Lucae*] 14.[1–11: A vízkóros meggyógyul. Et s]it ut introiret [*Jesus
 in domu]m*

DOMINICA XVIII TRINITATIS

[Epistola: 1Kor 1,4–9: Isten titkainak sáfárai. Gratias ago Deo meo semper]
 [Evangelium:] Math 22.[34–45: A nagy parancsolat.] *Matth Cum aud[ientes]
 Pharisaej*

DOMINICA XIX TRINIT[ATIS]

[Epistola:] Eph 4.[20–28: Új ember. Vos autem non ita didicistis Christum]
 [Evangelium: *Ma]tth. 9.[1–8: A béna meggyógyul. Et ascenden]s Jesus [...]m trajecit*

DOMINICA XX TRINIT[ATIS]

[Epistola:] Eph 5.[15–21: Alkalmas idő. Videte itaque, fratres]
 [Evangelium:] *Matth* [22,1–14: A királyi menyegző. *Loqueba]t~]Jesus di]scipulis*

DOMINICA XXI TRINIT[ATIS]

[Epistola:] Eph 6. [10–18: Isten fegyverzete. De cetero, fratres]
 [Evangelium: *Jn 4,46–54: A tisztviselő fia meggyógyul. Erat] quidā Regul[us]*

DOMINICA XXII TRINITATIS³²

[Epistola:] Phil 1.[3–11: Hálaadás a gyülekezetért. Gratias ago Deo meo]
 [Evangelium: Mt 18,23–35: A gonosz szolga. Simile est regnum caelorum
 homini Regi]

DOMINICA XXIII TRINIT[ATIS]

[Epistola: Fil 3,17–21: Mennyei polgárság. Imitatores mei estote]
 [Evangelium:] Math 22.[15–22: Az adópénz. Tunc abeuntes Pharisei,
 consilium inierunt]

³⁰ Valószínűleg elvétel, a lapszéli fejezetszám és incipit helyes.

³¹ Felcserélődött, a vasárnap megnevezése után *Psal. 106.* van, de az antífóna után az evangélium helyes megjelölése olvasható, a lapszéli incipit is egyezik.

³² A 22–23. vasárnapnál nem látható a bejegyzés töredéke sem.

DOMINICA XXIV TRINIT[ATIS]

[Epistola:] Colos. 1.[9–14: Krisztus megbékéltet. Ideo et nos, ex qua die audivimus]
 [Evangelium:] Mat[th 9,18–26: Jairus lánya.] Haec i[ll]o ad eos loquente]

DOMINICA XXV TRINIT[ATIS]

[Epistola: 1Thes 4,13–18: Feltámadás és Krisztus eljövetele. Si enim credimus]
 [Evangelium: Mat]th. 24.[15–28: Ítéletre eljő az Emberfia. Cum ergo videritis
 abominationam desolationis]

* * *³³

Szenci Molnár akkoriban fordította le, majd jelentette meg Scultetus posztillás kötetét³⁴, mikor a Spáczai graduál zömét már lemásolták. Ha ama jó Albertus esküdt ellensége volt volna a posztillázásnak, bizony más megoldás érdekében munkálkodik vala. Főntebb megemlítettem, hogy a Biblia folyamatos olvasásáról is köszönhetünk neki egy följegyzést hazai lelkészkedése idejéből. Akár az ún. Felsőmagyarországi cikkek s például a Geleji kánonai értelmében is, a két megoldás egymás mellett éléséről szólhatunk. Czeglédy Sándor megfigyelése helyénvaló, hogy nem az egyértelmű és egyöntetű elutasítást kell kiolvasnunk a Melius és kora hozzáállásából, hanem azt, hogy rendes eljárásnak a perikópák szerinti prédikálást tekintették, ám e mellett a bibliai könyvek folyamatos végigpredikálása minősített hallgatóságot igényelt, s képzett prédikátorok erről sem mondhattak le. Az *Articuli majores*³⁵ előírása szerint „A Szentírást úgy hirdessék, hogy a próféták és apostolok írásait és az egész tudományt rendben adják elő és ne csak a posztillákban foglalt úrnapi evangéliumokat és apostoli leveleket prédikálják, hanem a hitben és vallásban megerősítettek között a próféták és apostolok többi írásait is előadják.”³⁶

E gyakorlat emlékeként a XVIII. század végén még hallunk perikópákról, de van, ahol hallgatnak róla (akár azért, mert még magától értődőnek tekintik, akár azért, mert mint elhagyott szokást, már nem tartják említésre méltónak). Két századvégi, tehát a XVIII. század közepe után diákoskodott, és az akkori gyakorlatba beleszokott prédikátor hozzáállása szemléltesse ezt: Naszályi Jánosról úgy tudjuk, hogy 1787-ben perikópák szerint prédikált³⁷, Backamadarasi

³³ Folytatólag himnuszok (a *Te Deum* etc.) következnek, a főntebb [5] számmal megjelölt részben.

³⁴ RMNy 1144.

³⁵ RMNy 226.

³⁶ X. cikkely. Kiss Áron fordítását Czeglédy Sándor az eredetiből javította. „A Vizsolyi Biblia a XVII. századi magyar református igehirdetésben”, in *Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulójára*. Bp. 1990. 144.

³⁷ Ezt állítja Benedek Sándor: *A magyarországi református egyház istentiszteletének múltja*. Órisziget 1971. 145. Kéziratai azonban —Pápa 0.431 és 0.818. Szabó György: *A Dunántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Pápa) kéziratcatalogusa*. Bp. 1987. 336. és 578. sz.— könyörgések és úrvacsorai tanítások, amelyeket debreceni diákként 1786-ban összeírt. A kérdés tehát tisztázatlan. Lehet, hogy Torkos Jakab vizitációjakor készült feljegyzés Benedek Sándor állításának alapja, s idősebb Naszályi Jánosról (az ifjabb apjáról?) is lehet szó.

Kis Gergely ágendája (1788) pedig meg sem említi a perikópák szerinti prédikálást.³⁸ A háromnapos ünnepeket is csak ekkortájt tilalmazzák, 1786-ban, de azért még ezeket is megülték háromnaposan. Ugyanetájt természetes volt a kántorböjt megtartása, sőt a reformátusok sokfelé böjtöltek újhold vasárnapján is és az újhold utáni első csütörtökön.

A perikóparend nem magában álló szertartásbeli proprium avagy tartalmi hordozóelem — a graduális énekléssel egybetartozik. Fennmaradásukig kölcsönösen támaszai voltak egymásnak, és lassú eltűnésük is egy időben zajlott. A perikóparend az énekelt liturgikus tételek továbbélését feltételezte. Megfordítva pedig az énekes szerkönyvben természetes volt az illető vasárnapon szokásos antifóna, verzikus, rezponzórium és benedikámus tematikus összetartozása (amint föntebb jeleztem, az ezekkel kapcsolatos valamennyi liturgikus adalékot elhagyom itt) az evangéliummal és episztolával, beleértve az ószövetségi olvasmányokat is, amelyek két ponton a szokásos rendtől eltérnek. A felbomlás és hanyatlás már akkor fenyegette a teljes protestáns liturgiát. Különösen a református istentisztelet leginkább meghatározó vonásán, a korabeli prédikáláson mutatkoznak ennek árnyai.

Az eltűnt értékek sorsában osztozott tehát a XVII. században még vitatva is tovább élő, de már aláásott tekintélyű perikópahasználat. Napjainkban ismét tragikus árnyak vetülnek a liturgiára, mert folyamatot, sokszázados praxist a bármily kiváló újítás sem pótolhat.³⁹ Ó és új nem eredendően antagonisztikus, hanem áldásos, ha magasabb rendű egységgé ötvöződik. Ezért aztán az elvesztett értékek töredékei is joggal felmagasztosulnak.

Az újabb ízlés elharapózásával együtt tűnt alá 1800 tájára mind a perikóparend, mind a graduális éneklés. Az akkori új énekeskönyv⁴⁰, az első hivatalosan elfogadott s előírt, szintén más liturgikus légkört kívánt. De még 1806-ban is megjelent hangjegyesen a *Te Deum* a debreceni énekeskönyvben, s még élt a *Litania major*, a *Media vita*, *Kyrie Puerorum*, s néhány antifóna. A további református gyakorlat és elmélet e szerény hagyatékot már nem vállalta.

Az 1600-as évek elején ebből a folyamatból még semmi nem volt látható, ennek köszönhetjük, hogy a Spáczai graduálban a vasárnapi evangéliumok és episztolák bejegyzésével is jelképezték a hajdani óprotestáns (s egyúttal a református) liturgikus igényt és gyakorlatot.

³⁸ *Agenda*, az az: Egyházi szolgálat-béli okos isteni tisztelet módja. Mellyet ... némelly hozzáadásokkal megbővítve, az ezzel élni akaró szolga társaiknak hasznokra ... közönséggé tett Szerentsi Nagy István. Győrben, 1788. Streibig ny. 8° [16]. 400 p.

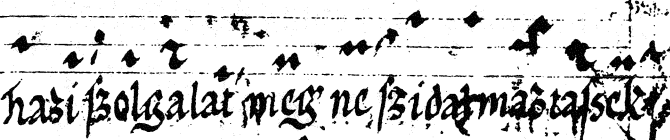
³⁹ „A lutheránus egyházban megtartott «ógyházi evangélium- és perikópa-sorozat», s ennek használatával a legősibb formájú egyházi esztendő beosztás és tematika hihetetlen kincset jelent. Sajnos ezt a 2. vatikáni zsinat következményeként bevezetett (1969) római liturgikus reform nem tartotta meg, s így nem csak a tiszta forrásból származó kincs tűnt el, hanem egy, az egyházak egységét szolgáló tartalmi közösség is.” — Joggal állítja ezt Hafenschér Károly (*A keresztény istentisztelet*. Bp. 1999. 132. [Egyházzenei füzetek I/7])

⁴⁰ A Benedek Mihály (1748–1821) szerkesztette, 1806-ban elfogadott, 1808-tól nyomtatott, és hivatalosan 1813-tól használt énekeskönyv, amely a száz esztendeig teljesen változatlan öreg debreceni énekeskönyv helyére lépett.

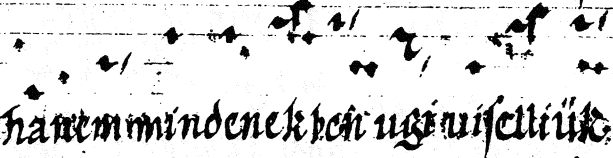
Kéziratlapok a Spáczai graduálból

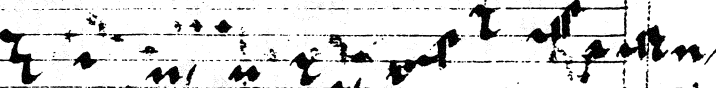
meg ne hanyagunk, hagi az szenteg

hasi szolgálat meg ne szidat más tássek

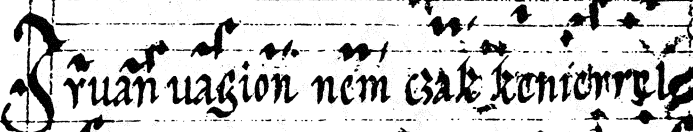

hanem mindenek bein ugi uisceliük

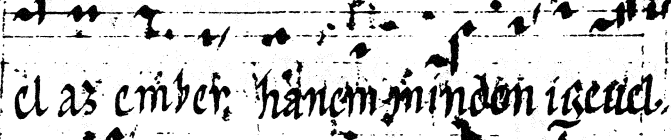
magunkat, mint illik szentnek szolgáhos

Octavius
cono
Qui habitat

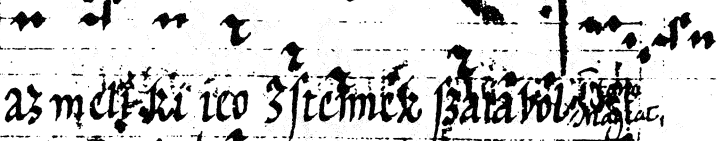

Druan uagion nem csak kenierrel

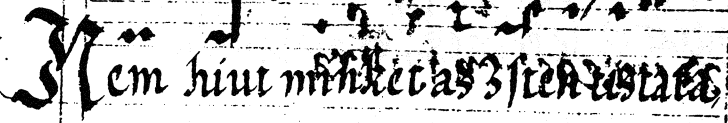
Qua
Non tala pamo
Non tala pamo
Non tala pamo

el az ember, hanem minden igeciel

az meli ki ico sztemek szaravol szat

Mem hiut minket az sztem istata

Dominica
mifam Epj
F 4
Non tala pamo

119.

Sőtöt mindeneket siketeknek is,
 hallast adot, s az nem akkora is, szollast.

Az iras hün atarekes
 tet mindeneket, hoga az igeret sehu.

Christusnak hitiböl adatneiek az
 hiueknék. Az Samaritanus
 masod napon ki vonket garast, sada
 az gasdanak monda neki, uifeld
 gonczat es sebesnek, es ualamit.

Keresztes
 207